

FOCUS CONJUNCTUUR

Stilte voor de storm?

Juni 2019
Anouar Boukamel
abo@vbo-feb.be

Percentage sectoren dat de afgelopen zes maanden een daling van de activiteit vaststelde:

37%

22%

... van de sectoren is optimistisch over de toekomstige activiteit, 22% is pessimistisch en 56% verwacht een stabiele economische dynamiek.

Percentage sectoren dat zijn investeringen gaat opdrijven:

35%

65%

... van de sectoren verwacht een stabiele werkgelegenheidsdynamiek.

Verwachte economische groei in 2019:

Tussen 1 en 1,25%

Headlines

- *De internationale onzekerheden (handelsoorlogen, Brexit enz.) zijn jammer genoeg niet afgenomen.*
- *Het sluiten van een gematigd IPA heeft de ondernemingen gerustgesteld. Zij zetten hun investeringsplannen verder.*
- *Hoewel onze loonhandicap is afgenomen, blijft hij significant. De terugdringing ervan blijft dan ook prioriteit nummer één voor de meeste van onze sectoren.*
- *Meer flexibiliteit op de arbeidsmarkt en het bevorderen van eerlijke concurrentie zijn volgens onze enquête de twee andere prioritaire doelstellingen voor de volgende regering.*
- *Gezien de externe risico's, zijn lange onderhandelingen voor de federale regeringsvorming het laatste dat we kunnen gebruiken.*

Naar halfjaarlijkse gewoonte heeft het VBO in het tweede kwartaal van 2019 zijn sectorfederaties bevroegd over de conjuncturele ontwikkelingen in hun sector. Via zijn federaties bereikt het VBO ongeveer 50.000 ondernemingen, die samen goed zijn voor 80% van de uitvoer, 75% van de werkgelegenheid en 2/3 van de toegevoegde waarde. Bovenop dit eigen conjunctuuronderzoek wordt uiteraard ook rekening gehouden met andere nationale en internationale conjunctuurindicatoren. Deze VBO-analyse schetst de huidige toestand in de ondernemingen van België evenals de prognoses voor de komende zes maanden.

1. Internationale context

Zowel de OESO als het IMF hebben in hun recentste publicaties de groeiramingen voor 2018 evenals de prognoses voor 2019 en 2020 neerwaarts herzien. Voor 2018 rekenen beide organisaties op een mondiale groei van 3,6%, die in 2019 zou vertragen tot 3,2% volgens de OESO en tot 3,3% volgens het IMF, om vervolgens in 2020 opnieuw licht te versnellen (3,4% volgens de OESO, 3,6% volgens het IMF).

In de **Verenigde Staten** gaat het BEA¹ in een eerste raming uit van een groei in het eerste kwartaal van 2019 van 3,1%, tegenover 2,6% eind 2018. De binnenlandse vraag deed het goed (vooral de particuliere consumptie en de niet-residentiële particuliere investeringen), maar de nieuwe versnelling is vooral te danken aan een stijging van de overheidsuitgaven (vooral op het niveau van de staten).

In de **Europese Unie** handhaafde de groei zich in het eerste kwartaal op 1,5%, na vijf kwartalen op rij van vertraging. In de eurozone handhaafde het groeitempo zich op 1,2%, hetzelfde niveau als eind vorig jaar.

Het standhouden van de Europese groei is deels te danken aan een stabiele **Franse** groei, en dit ondanks de sociale protesten. Een sterke investeringsdynamiek heeft er daar immers voor gezorgd dat de groeivertraging die begin 2018 werd ingezet, kon worden getemperd. Er was

¹ Bureau of Economic Analysis

ook wel een vertraging (van 2% begin 2018 tot 1,1% begin 2019), maar die was niet zo groot als in **Duitsland** (0,6% in het eerste kwartaal van 2019).

Duitsland werd immers getroffen door bevoorradingsproblemen in bepaalde belangrijke sectoren (farmaceutische industrie) en de nieuwe milieunormen in de automobielsector hebben de productie en de export van voertuigen verstoord. De impact was zo groot dat de economie op kwartaalbasis zelfs kromp in de tweede helft van 2018. Aangezien de binnenlandse vraag onvoldoende compenseerde voor de zwakkere export, verloor de Duitse jaar-op-jaargroei in de loop van 2018 permanent aan kracht, waardoor deze in 2019 jaargemiddeld allicht nog wat lager zal uitvallen (0,5% volgens de Europese Commissie, 0,7% volgens de OESO).

Het eerste kwartaal van 2019 (0,1%) bevestigt ook dat de **Italiaanse** groei, die zich al achteraan in het Europese peloton bevond, nog niet aan een sterke heropleving toe is, na de krimp in de tweede helft van 2018. Ook in 2019 lijkt een nulgroei zich aan te kondigen.

In **China** heeft de particuliere consumptie de rol van groeimotor maar gedeeltelijk kunnen overnemen van de investeringen, waarvan de groei fors is vertraagd. Daardoor is het totale economische groeiritme in China afgezwakt. Daarenboven heeft de handelsoorlog met de VS de export ondermijnd, waardoor de overheden gedwongen werden om herstelmaatregelen te nemen, met een beperkte speelruimte (bv. geen mogelijkheid om de Chinese munt in waarde te laten dalen gezien de moeilijke

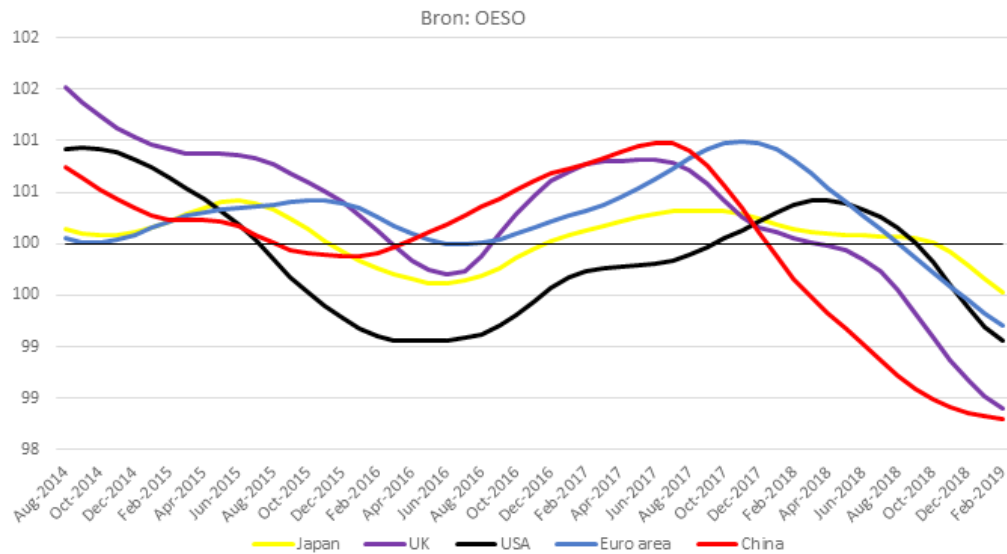
onderhandelingen met de Verenigde Staten, de reeds hoge schuldenlast van privébedrijven enz.).

Ook **Turkije** zou een moeilijk jaar 2019 tegemoet gaan, met een groei van -2,3% en een hoge inflatie (14%). De instroom van buitenlands kapitaal, die de aanzienlijke expansie van de afgelopen jaren grotendeels financierde, is stilgevallen, waardoor de Turkse lira een duik heeft genomen en de inflatie nog verder is versneld. In de strijd tegen die inflatie zag de

De handelsoorlog met de VS heeft de Chinese export ondermijnd.

Grafiek 1. Voorlopende indicator van de OESO

Centrale Bank zich genoodzaakt de rente op te trekken, met stijgende financieringskosten en dalende investeringen tot gevolg. De inmenging van Erdogan in het monetair beleid ondermijnt intussen de geloofwaardigheid van de Turkse centrale bank en maakt haar taak er alleen maar moeilijker op.

In **India** daarentegen zou de groei in 2019 en 2020 moeten versnellen na een lichte vertraging in 2017 (7,2%) als gevolg van verschillende maatregelen om de informele economie terug te dringen, waardoor de groei ook in 2018 wat aan kracht moest inboeten (7,1%). De sterkere formalisering van de economie lijkt nu goed verwerkt en de combinatie van een mooie groei van de binnenlandse vraag en een stimulerend monetair en begrotingsbeleid zou de groei in 2019 moeten aanwakkeren.

In Zuid-Amerika verschilt de toestand sterk van land tot land. Na jaren van negatieve groei tussen 2014 en 2016 beleeft **Brazilië** sinds 2017 een opleving, die in 2019 een vervolg zou moeten kennen (groei van 2,1%).

Argentinië daarentegen kende in 2018 een krimp van de economie en deze lijkt zich ook in 2019 voort te zetten (-2,5%, daarna -1,2%). De centrale bank slaagt er nl. niet in om de inflatie als gevolg van de val van de peso in bedwang te houden terwijl het dubbele tekort

(begrotingstekort en extern tekort) waar het land al lang onder gebukt gaat maar zal worden gecorrigeerd d.m.v. grootscheepse structurele hervormingen.

In **Venezuela** is er nog geen einde in zicht voor de diepe crisis waarin het land nu al enkele jaren verkeert als gevolg van de nationalisering van een aantal sleutelsectoren en de schaarste aan tal van basisproducten. Hyperinflatie en een sterke krimp van de economie zijn meer dan ooit aan de orde van de dag (10 miljoen percent inflatie en -25% groei van het bbp).

Rekening houdend met die verschillende elementen en zoals grafiek 1 laat zien, lijkt ons, volgens het basisscenario, de komende maanden een vertraging van de mondiale groei te wachten te staan. Als een aantal risico's zich zouden realiseren, kan een recessie in plaats van een vertraging zelfs niet helemaal worden uitgesloten.

Ten eerste, als de handelsspanningen tussen de VS en China blijven oplopen en geen akkoord wordt bereikt. Op 10 mei is nl. een nieuwe verhoging van de douanerechten van 10 tot 25% op de import van 200 miljard dollar aan Chinese producten van kracht geworden, waarna potentieel hetzelfde te gebeuren staat voor nog eens 325 miljard aan producten. Dat komt neer op bijna de volledige Chinese import in de VS. In 2018 was die Chinese import goed voor 558 miljard

Er lijkt ons een vertraging van de mondiale groei te wachten te staan.

dollar, d.i. iets minder dan een vijfde van de totale Amerikaanse import. China heeft op die nieuwe tarifaire verhoging gereageerd door een verhoging van de douanerechten op 60 miljard dollar aan Amerikaanse producten aan te kondigen, met ingang van 1 juni.

De gevolgen daarvan voor Europa zijn momenteel nog onduidelijk: aan de ene kant kan een verstoring van het handelsverkeer tussen de VS en China alleen maar negatief zijn, maar aan de andere kant is de toegekende termijn van zes maanden waarin geen douanerechten aan de Europese automobielsector zullen worden opgelegd, in afwachting van een handelsakkoord EU-VS, een positief punt.

Ten tweede is er nog steeds de Brexit. Terwijl de uitstap van het Verenigd Koninkrijk uit de EU voor 29 maart was gepland, kon het Britse Parlement de scheidingsovereenkomst niet goedkeuren. Er is nu een nieuwe einddatum vastgelegd (31 oktober), waarmee de onzekerheden m.b.t. de datum van de terugtrekking en de aard van de toekomstige relatie met de EU niet worden weggenomen. Na de stemmingen in het parlement leek het 'no deal'-scenario van de baan te zijn. Maar na het ontslag van premier May lijkt het erop dat er een 'harde Brexiteer' aan de macht zou kunnen komen die het Verenigd Koninkrijk in de richting van een 'no deal'-scenario zou kunnen sturen. Er heerst m.a.w. nog steeds totale onzekerheid.

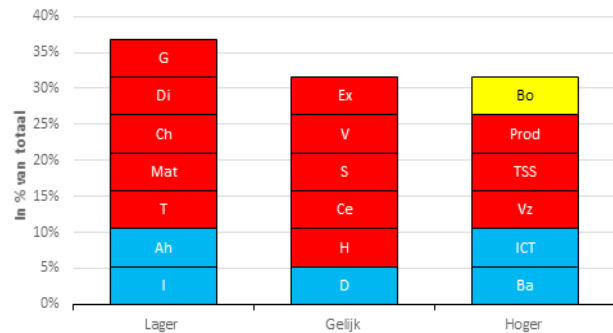
Ten slotte blijft de situatie van Italië zorgen baren. De koerswijziging t.o.v. de vorige regering en de krachtmeting met de Commissie over het Italiaanse begrotingsbeleid hebben ertoe geleid dat de financieringsvoorwaarden voor Italië minder gunstig zijn geworden. Het land torst echter al een zware schuldenlast en de al zwakke groei van de afgelopen jaren is teruggevallen tot bijna 0%. Die zal dus niet volstaan om het bbp per capita van voor de crisis opnieuw te bereiken. In die context, en gezien de overheidsschuld en de sterke vergrijzing van de bevolking, zouden de conflicten met de Europese Commissie over het Stabiliteitspact wel eens van kwaad naar erger kunnen gaan. Als de financiële markten bovendien hun vertrouwen in het Italiaans overheidspapier verliezen, is besmettingsgevaar voor de eurozone niet uit te sluiten.

2. België

Economische activiteit

In die gecompliceerde internationale context heeft de activiteit volgens onze enquête in de voorbije zes maanden relatief goed standgehouden. Hoewel 37% van onze sectoren een afname van de activiteit heeft gemeld, rapporteerde 64% een stabilisering of een groeiversnelling tijdens de voorbije zes maanden.

Grafiek 2. Economische activiteit t.o.v. de voorbije 6 maanden

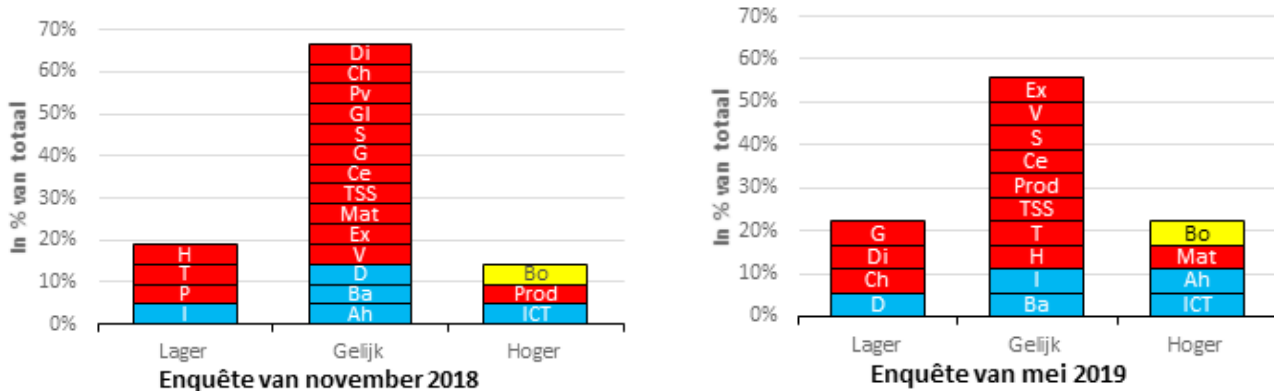
Wat de komende zes maanden betreft, verwacht hetzelfde aantal sectoren een afname van de activiteit als de vorige keer. Tegelijk neemt het aandeel optimisten lichtjes toe (22% tegenover 14% in november). Een ruime meerderheid van onze bedrijven en sectoren verwacht zich evenwel nog steeds aan een vrij stabiele economische dynamiek in de komende zes maanden.

De **bouw** blijft eens te meer optimistisch over de komende zes maanden. De bedrijvigheid van de sector groeit traditioneel in periodes van lokale verkiezingen, maar die boost wordt over het algemeen gevolgd door een duidelijke terugval. En hoewel de dynamiek van de bouwsector misschien wat minder sterk zal zijn, lijkt een terugval vandaag toch allesbehalve aan de orde. Een combinatie van verschillende elementen zal de activiteitsgroei in de bouw immers op een goed peil houden.

Ten eerste gaan verschillende grote projecten (Oosterweelverbinding, sluis van Terneuzen,

Grafiek 3. Vooruitzichten voor de economische activiteit in de komende 6 maanden

Ah: autohandel; **Ba:** banken; **Bo:** bouw; **Ce:** cement; **Ch:** chemie; **D:** handel; **Di:** diamant; **Ex:** extractieve nijverheid; **G:** grafisch; **H:** hout; **I:** interim; **ICT:** informatie- en communicatietechnologieën; **Mat:** materials technology; **Prod:** production technology & mechatronics; **S:** staal; **T:** textiel; **TSS:** transport solution systems; **V:** voeding; **Vz:** verzekeringen

GEN, tram in Luik enz.) binnenkort opstarten en de daling van de gemeentelijke investeringen compenseren. Ten tweede zal de verstrenging van de energieregelgeving in Vlaanderen in 2018 ook nog positieve gevolgen hebben voor de activiteit in 2019, zij het misschien wat minder uitgesproken. Ten slotte garanderen het soepele monetaire beleid en de intense concurrentie binnen de Belgische banksector nog altijd lage financieringskosten, wat de kredietvraag van de gezinnen aanvuurt en de financiering van vastgoedprojecten bevordert.

De vooruitzichten van de **handel** voor de komende zes maanden zijn daarentegen verslechterd. De sector staat nog steeds onder druk door grensoverschrijdende aankopen en de concurrentie van de buitenlandse e-commerce. De loonkostenhandicap blijft voor deze arbeidsintensieve ondernemingen met kleine marges een belangrijk probleem. Daarbovenop komt dan nog dat het voor de distributeurs zeer moeilijk is om met de vakbonden een regeling te onderhandelen over avond- of weekendwerk, tenzij dan met buitensporige hoge avond- of weekendtoeslagen, wat de loonkostenhandicap voor die nieuwe e-commerce-activiteiten nog aanzienlijk vergroot.

Grensoverschrijdende aankopen hebben ook gewogen op de **voedingssector**, die zijn aandeel op de binnenlandse markt daardoor heeft zien afnemen. Gelukkig hebben een

verbeterd concurrentievermogen en goede exportprestaties daarvoor een tegengewicht kunnen bieden. En het lijkt erop dat die divergente ontwikkeling zich in 2019 zal voortzetten in de voedingssector.

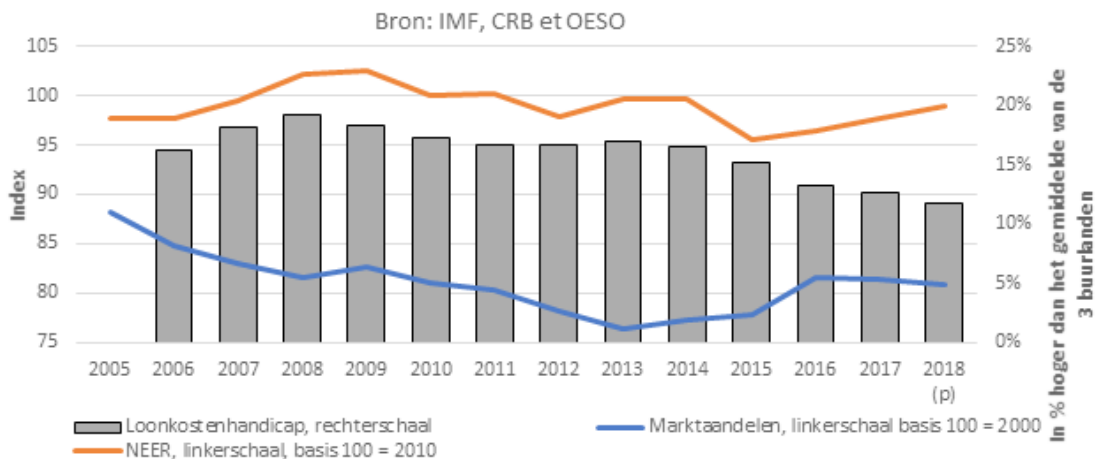
Wat de **andere sterk exportgerichte sectoren** betreft, laat grafiek 4 zien dat de maatregelen inzake concurrentievermogen (indexsprong, eerste fase van de taxshift) en het verloop van de wisselkoers (daling van de euro t.o.v. de dollar) in 2015 en 2016 grosso modo in dezelfde richting gingen, wat bijdroeg tot een verbetering van het concurrentievermogen en een toename van de Belgische marktaandelen.

In 2017 en 2018 gingen de maatregelen inzake concurrentievermogen (met name de tweede fase van de taxshift en de IPA-loonmatiging) verder in de goede richting want onze loonkostenhandicap nam verder af. Het verloop van de wisselkoers ging echter in tegengestelde richting. De euro werd tussen eind 2016 en het eerste kwartaal van 2018 immers aanzienlijk duurder. Dat zorgde ervoor dat onze marktaandelen hun opmars in de voorbije 2 jaren niet hebben kunnen voorzetten, maar eerder zijn gestabiliseerd.

Sindsdien is de euro weer verzwakt t.o.v. de dollar, wat in 2019-2020 opnieuw zou kunnen bijdragen tot een toename van ons

Grafiek 4. Effectieve wisselkoers, marktaandelen en loonkostenhandicap

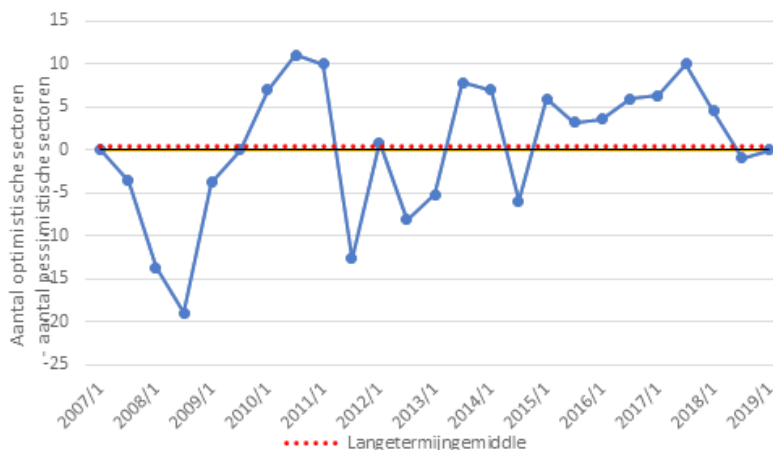

marktaandeel, maar zoals grafiek 4 laat zien, duurt het even alvorens veranderingen in de wisselkoers uitwerking hebben in de vorm van een groeiend of krimpend marktaandeel.

Een stabilisatie van de marktaandelen na de periode van marktaandelenwinst in 2015-2016 is in historisch perspectief natuurlijk nog altijd een puike prestatie. En die ontwikkeling heeft er mee voor gezorgd dat het orderboek

of nauwelijks beïnvloed. Onze algemene conjunctuurbarometer heeft zelfs een lichte stijging gekend en ligt nog steeds dicht bij zijn langetermijngemiddelde. Dit lijkt toch te wijzen op een zekere veerkracht van de Belgische ondernemingen ondanks heel wat binnen- en buitenlandse onzekerheid.

Grafiek 5. Vooruitzichten voor de economische activiteit in de komende 6 maanden

van een groot deel van onze exportgerichte industriële sectoren nog steeds goed gevuld is, ondanks de verzwakking van de Duitse groei – waar zij traditioneel sterk op zijn gericht – en de internationale handelsconflicten. Dit geldt bijvoorbeeld voor de producenten van hoogtechnologische materialen, elektrotechnische componenten of machines.

Uiteindelijk heeft de verzwakking van de internationale conjunctuur de economische vooruitzichten van onze sectoren en ondernemingen voorlopig niet

Rentabiliteit

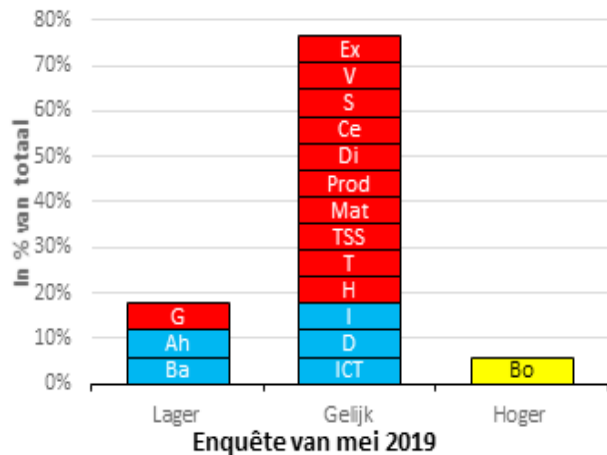
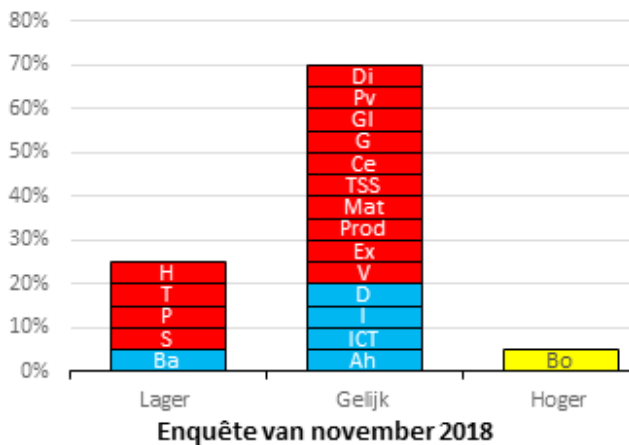
In vergelijking met onze vorige enquête is er op het eerste gezicht weinig veranderd. De grote meerderheid van onze sectoren verwacht dat hun rentabiliteit de komende zes maanden ongeveer op hetzelfde peil blijft.

Die stabiliteit wordt enerzijds verklaard door het sluiten van een IPA voor 2019-2020. Dit akkoord garandeert niet alleen een verhoging van de koopkracht van de werknemers (+1,1% boven op de loonindexering) maar is ook verenig-

Grafiek 6. Rentabiliteitsvooruitzichten voor de komende 6 maanden

baar met het behoud of zelfs een bescheiden verbetering van het concurrentievermogen van de ondernemingen. Uit de antwoorden op onze enquête komt naar voren dat dit gematigde IPA van cruciaal belang is om de rentabiliteit te stabiliseren in een moeilijke internationale en conjuncturele context.

Daarnaast is er uiteraard ook de verzwakking van de euro tegenover de dollar (-3,5%) en het pond (-3,6%) sinds september. Dit is een gunstig element voor onze exportgerichte sectoren. Die sectoren kunnen de ruimte die daardoor ontstaat hetzij aanwenden om hun prijzen verder te verlagen, een groter marktaandeel te veroveren en dus meer volume te genereren en werkgelegenheid te creëren, hetzij hun marktaandeel behouden en hun rentabiliteit verbeteren om de noodzakelijke investeringen in de toekomst het hoofd te kunnen bieden. Als gevolg van de digitalisering en technologische innovaties moet nl. meer en vaker worden geïnvesteerd, wat het nodige zelffinancieringsvermogen vereist.

Anderzijds hebben de conjuncturele afkoeling in Europa en de handelsspanningen onvermijdelijk een negatieve impact op de rentabiliteitsvooruitzichten. Hoewel de handelsmaatregelen van de regering-Trump momenteel hoofdzakelijk op China gericht zijn, blijft de Duitse automobielsector een potentieel doelwit en moeten we hopen dat na afloop van de opschortende termijn (180 dagen) een akkoord wordt gesloten tussen de EU en de VS. Een ander element om in het oog te houden is het verloop van de olieprijs. Bij het begin van 2019 was de prijs van een vat relatief laag (59 dollar), om vervolgens te stijgen tot 74 dollar midden mei. Na die piek zetten de olieprijs echter opnieuw een scherpe daling in waardoor een

vat olie op 12 juni nog slechts 52 dollar kostte. De recente onrust in de Perzische Golf heeft de olieprijs echter weer richting 65 dollar geduwd. Toch blijft de fundamentele tendens neerwaarts door de conjunctuurvertraging die een daling van de wereldwijde vraag naar olie veroorzaakt. Daarnaast blijft de Amerikaanse olieproductie stijgen en zou die ook in 2019 en 2020 recordniveaus bereiken.

Als de prijzen tussen 50 en 65 dollar per vat blijven schommelen, is dat een bijkomend element dat de rentabiliteit van de Belgische bedrijven kan helpen ondersteunen.

Al met al wordt verwacht dat de rentabiliteit op korte termijn redelijk stabiel blijft, wat goed nieuws is voor de groei van de investeringen van de ondernemingen.

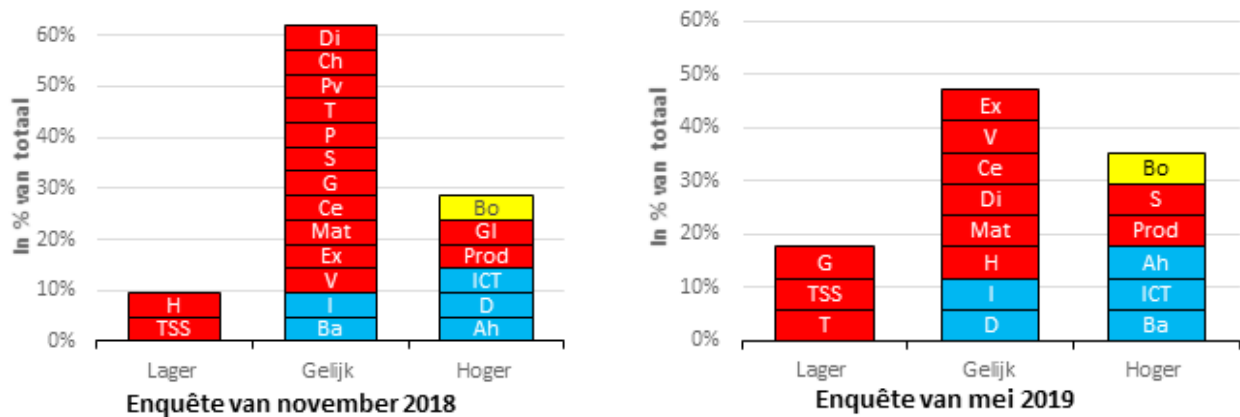
Investeringen

Dat blijkt ook uit onze enquête. Het beeld van de investeringen is nl. heel vergelijkbaar met dat van zes maanden geleden. Er zijn nog steeds zes sectoren (35%) die een stijging van hun investeringen verwachten. Er is één sector bijgekomen die pessimistisch is geworden, maar de meeste sectoren verwachten dat het groeitempo van de investeringen zal stabiliseren rond het huidige hoge niveau.

De cijfers van Febelfin over de kredietverlening aan de ondernemingen gaan grosso modo in dezelfde richting. Die lieten in maart een groei van 5,7% optekenen. Dit is een lichte vertraging t.o.v. de cijfers van 2018 (+ 7%), maar dat kan worden verklaard door het feit dat heel wat ondernemingen in 2018 kortlopende kredieten zijn aangegaan om te zorgen dat ze voldoende belastingen zouden voorafbetalen en zo de

Grafiek 7. Investeringsvooruitzichten voor de komende 6 maanden

verhoogde boete voor ontoereikende voorafbetalingen konden vermijden.

Al bij al blijft het investeringsklimaat dus nog steeds positief. En dat is des te opmerkelijker gezien de Belgische bedrijfsinvesteringsquote zich in 2018 al op haar hoogste peil bevond sinds het begin van deze eeuw. Ze lag niet alleen hoger dan het Europees gemiddelde en dat van onze buurlanden, maar is de afgelopen jaren ook sterker gestegen.

Wat betreft de sectoren die hun investeringen in de nabije toekomst willen verhogen, is er niet veel veranderd. De staal- en de banksector hebben daarbij de plaats ingenomen van de glassector en de handel.

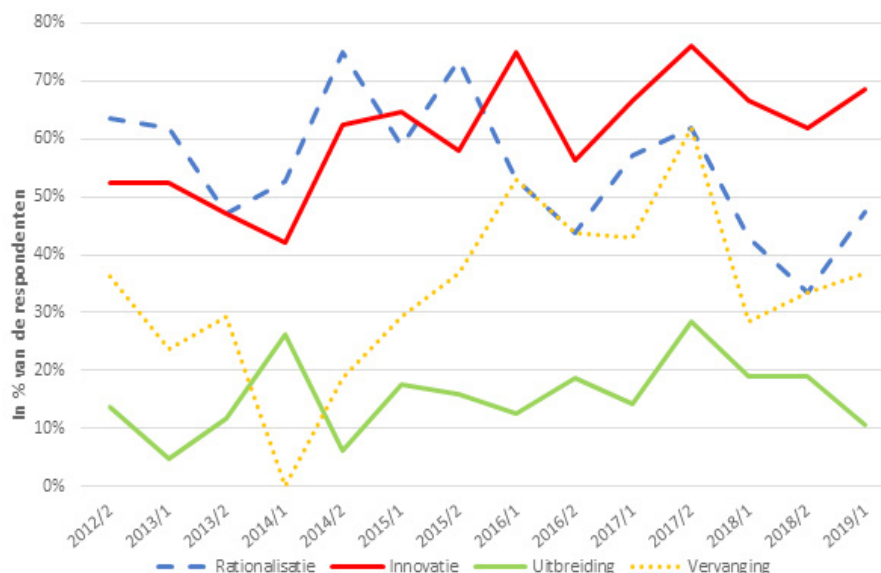
In de staalindustrie zijn de grote investeringen gericht op een verlaging van de CO₂-emissies bij de productie van staal. Voor de banksector

blijft de digitale transformatie een uiterst belangrijke uitdaging.

Als we kijken naar de beweegredenen om te investeren ging het aan het begin van de laatste regeerperiode meer om arbeidsbesparende investeringen, terwijl vandaag vooral het innovatiemotief domineert. Ondanks het feit dat meer belang werd gehecht aan rationalisering in vergelijking met november, blijft het verschil t.o.v. innovatie groot.

Na een piek eind 2017 zijn de investeringen gericht op uitbreiding opnieuw gedaald in onze enquête. Die piek in 2017 kwam ook overeen met een hoogtepunt in de benutting van de productiecapaciteit, die toen haar hoogste peil sinds 2013 had bereikt. Sindsdien werd de activiteit eerder getekend door neerwaarts bijgestelde groeiprognozes. Hoewel de economie nog de nodige veerkracht toont, is het

Grafiek 8. Ontwikkeling van de investeringsmotieven in bedrijven

niet verrassend en evenmin alarmerend dat de Belgische bedrijven momenteel minder overwegen om hun productiecapaciteit uit te breiden gezien de toenemende onzekerheden rond de buitenlandse vraag.

Werkgelegenheid

Op het vlak van werkgelegenheid is het aandeel optimisten afgenomen (11% in mei tegenover 14% in november), maar dat van de pessimisten ook én zelfs nog sterker (van 28% in november tot 17% in mei). Het is dus vooral het aandeel van de sectoren die verwachten dat de werkgelegenheidsdynamiek gelijk zal blijven, dat is toegenomen (van 57% tot 64%).

Dat is zeker niet slecht. Sinds 2014 is de jobcreatie immers zodanig dynamisch geweest dat het werkloosheidspeil is gezakt tot één van de laagste niveaus van de afgelopen twintig jaar (5,8% in maart).

Het ziet er dan ook naar uit dat de jobcreatie nog wel even zal aanhouden, zij het in een iets lager tempo dan in de voorbije jaren. Enerzijds zorgt de vertraagde uitwerking van de competitiviteitsmaatregelen (taxshift, loonmatiging enz.) nog voor de nodige

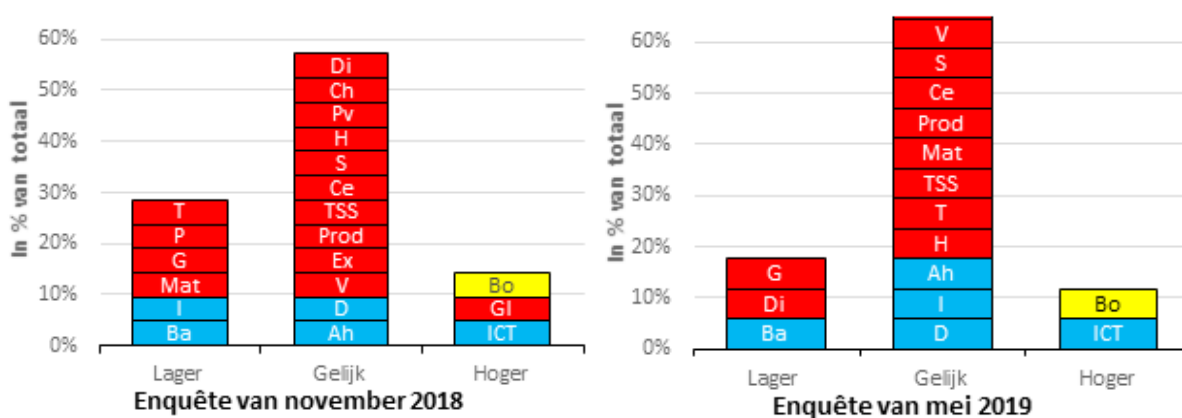
ondersteuning van de arbeidsvraag. Anderzijds is het door de sterke daling van de werkloosheidsgraad geen sinecure om die arbeidsvraag ook effectief in te vullen.

Veel sectoren hebben het momenteel inderdaad erg moeilijk om de juiste profielen te vinden, ongeacht het vereiste kwalificatieniveau. Onze vacaturegraad blijft beduidend hoger dan het Europees gemiddelde (3,5% tegenover 2,2% in Europa), terwijl onze werkgelegenheidsgraad – die de afgelopen jaren dan wel is toegenomen – niet hoog genoeg is en pas eind vorig jaar 70% bereikte.

Deze mismatch toont duidelijk aan dat diepgaande hervormingen op de arbeidsmarkt noodzakelijk blijven. De ondernemingen zijn actief in een onzekere omgeving die steeds sneller verandert, wat een groot aanpassingsvermogen vereist, ook inzake arbeidsinzet.

Het is dan ook belangrijk om onze arbeidstijdenwetgeving aan te passen want deze is nog te rigide en te restrictief. Daarnaast moet ook een veel sterker activeringsbeleid worden gevoerd om de nog altijd bestaande arbeidskrachtenreserves te benutten.

Grafiek 9. Werkgelegenheidsvooruitzichten voor de komende 6 maanden

3. Risico's

Een eerste belangrijk risico voor de mondiale economische activiteit zijn de handelsoorlogen die de Amerikaanse president Trump heeft ontketend. Die zijn in het voorbije jaar alleen maar in intensiteit toegenomen. Zeker de Amerikaans-Chinese handelsoorlog lijkt te escaleren. Eind 2018 werden de wapens nochtans nog drie maanden neergelegd, in de hoop dat de onderhandelingen uiteindelijk tot een handelsakkoord zouden leiden, maar in mei zijn de vijandigheden weer opgelaaid. Aan Amerikaanse kant wordt Huawei in het vizier genomen en werden de douanetarieven opnieuw verhoogd. China heeft daarop gereageerd door de importtarieven voor Amerikaanse goederen verder op te trekken en te dreigen met een beperking van de export van zeldzame grondstoffen die van essentieel belang zijn voor de hightechindustrie en waarvan 80% van de invoer in de VS uit China afkomstig is.

Die aanhoudende spanningen hebben een directe impact op het verloop van de internationale handel, waarvan de gemiddelde groei al is vertraagd. De CPB World Trade Monitor is in 2018 nog slechts met 3% gegroeid, tegenover 5% in 2017. Tijdens de eerste drie maanden van 2019 was er zelfs bijna sprake van een nulgroei. Daarnaast hebben de handelsspanningen ook indirecte gevolgen voor de groei omdat ze het vertrouwen van de ondernemers aantasten en hun enthousiasme om te investeren doen afbrokkelen. Die spanningen zijn dus niet alleen ongunstig voor de kortetermijnvooruitzichten van de wereldeconomie maar ook voor de vooruitzichten op middellange termijn.

Ten tweede is er de onduidelijkheid rond de Brexit, waarbij niet mag worden vergeten dat het Verenigd Koninkrijk nog altijd onze 4e grootste handelspartner is. Hoewel het aandeel van onze import uit het Verenigd Koninkrijk sinds 2016 nauwelijks is veranderd (van 4,8% tot 4,7% van het totaal), is onze export naar dat land daarentegen al afgenomen (van 8,9% tot 8% van het totaal). Bovendien zijn de negatieve ontwikkelingen van de laatste jaren

hoofdzakelijk het gevolg van de depreciatie van het pond (veroorzaakt door de onzekerheid en de onduidelijkheid over de toekomstige relatie). De echte Brexit moet nog komen en de gevolgen zullen des te ingrijpender zijn in geval van een 'no deal'-Brexit. De studies in dit verband zijn allesbehalve geruststellend en becijferen de negatieve impact van een harde Brexit op België op 2 tot 2,5% van het bbp (KUL, CPB). Die studies steunen echter op theoretische econometrische modellen die niet alle praktische gevolgen kunnen vatten (douane, verkeer van personen en kapitaal enz.).

Ten derde is in Italië duidelijk gebroken met de vorige regeerperiode. Eerder was de aandacht van de uitvoerende macht gericht op structurele hervormingen zoals een grotere deelname aan de arbeidsmarkt om het hoofd te bieden aan de vergrijzing, die bijna nergens in Europa harder toeslaat dan in Italië.

De regering van de Lega Nord en de Vijfsterrenbeweging heeft deze maatregelen echter teruggedroefd, met name wat de pensioenleeftijd betreft. Andere maatregelen die zijn aangekondigd gaan evenmin in de richting van een matiging van de overheidsuitgaven, waardoor het overheidstekort volgens de Italiaanse regering (en dus volgens een

optimistische prognose) in 2019 en 2020 uitkomt op 2,1%. Aangezien Italië al met een hoge schuldgraad kampt (132% van het bbp), blijft dit een verontrustende ontwikkeling die zou kunnen leiden tot problemen op de Italiaanse obligatiemarkt.

Dat is vorig jaar overigens al gebeurd. De markten hebben het Italiaanse beleid afgestraft met een gestaag groeiend renteverval met de Duitse obligaties sinds april 2018. Aan het begin van het jaar is de toestand enigszins gestabiliseerd, maar het verschil blijft groot, wat op termijn de schuldenlast nog zal vergroten en de investeringen van de privésector zal beknotten.

Ten slotte is er het resultaat van de federale en gewestverkiezingen in België van 26 mei jl., dat het bijzonder moeilijk zal maken om een regering te vormen. Tijdens de 541 dagen die België tussen 2010 en 2011 zonder regering

De aanhoudende spanningen hebben een directe impact op het verloop van de internationale handel.

zat, konden niet alleen geen noodzakelijke hervormingen worden doorgevoerd, ook de overheidsfinanciën werden op verschillende manieren onderuitgehaald. Ten eerste was er in november 2011 n.a.v. de ellenlange regeringsvorming een opstoot van onrust op de obligatiemarkten die de risicopremie op Belgische staatsobligaties sterk deed stijgen. Ten tweede hebben de uitgaven in de sociale zekerheid onder een regering in lopende zaken die geen diepgaande beslissingen kan nemen, de neiging om relatief snel te stijgen. Hopelijk zal dit scenario zich dan ook niet opnieuw voordoen en wordt zo snel mogelijk een meerderheid gevormd om de grote problemen die onze ondernemingen bezighouden aan te pakken (concurrentievermogen, arbeidsmarkt, energie en level playing field – zie kaderstuk pagina 16).

4. Een groei tussen 1 en 1,25% in 2019, en vooral veel onzekerheden in 2020

We hebben al verschillende keren aangegeven dat het conjuncturele plaatje vandaag wordt omgeven door heel wat onzekerheid. Prognoses opstellen is dan ook moeilijk. Ingeval voormelde risico's niet tot het slechtst denkbare scenario leiden, dan zijn de fundamenten van de groei nog relatief stevig.

De rente is laag en dat zal nog lang zo blijven aangezien de ECB heeft bekendgemaakt dat ze haar rentevoeten ten minste tot de eerste helft van 2020 niet zou aanpassen. Tegelijk is de euro in waarde gedaald sinds het begin van het jaar en blijven de olieprijsen eerder laag (tussen 50 en 65 dollar).

Onze enquête bevestigt dan ook dat de ondernemingen in 2019 van plan blijven om hun investeringsinspanningen te verhogen, zij het minder sterk dan gemiddeld in de periode 2015-2018. De benutting van de productiecapaciteit blijft op een vrij hoog peil en investeringen in digitaal zijn meer dan ooit noodzakelijk. Daarnaast zorgt het lagerenteklimaat ook nog altijd voor zeer interessante financieringsvoorwaarden.

Terwijl overheidsinvesteringen traditioneel een sterke vertraging laten optekenen

na gemeenteraadsverkiezingen, zullen verschillende grote projecten in 2019 en 2020 naar een hogere versnelling schakelen (Oosterweelverbinding, tram in Luik, sluis van Terneuzen, GEN enz.). Dit zou dan ook moeten leiden tot een groei van de overheidsinvesteringen met 2,2% in 2019, en in met 4,2% in 2020.

De investeringen in woningbouw zouden niet achterblijven. Het gunstige EPB-effect in Vlaanderen zou aanhouden, maar dat is niet alles: gezien de positieve ontwikkeling van de aanvragen voor hypothecaire kredieten en stedenbouwkundige vergunningen kan dit en volgend jaar ook een sterkere groei van de investeringen in woningen worden verwacht.

Als het vertrouwen van de gezinnen standhoudt (en het voorzorgssparen van de gezinnen dus niet toeneemt), zou de consumptie in 2019 iets sterker kunnen groeien dan in 2018, met zo'n 1%, en in 2020 kunnen versnellen tot 1,2%. De derde fase van de taxshift in januari 2019, in combinatie met een IPA dat een loonstijging van 1,1%

bovenop de index garandeert, en de nog steeds vrij sterke dynamiek op de arbeidsmarkt zouden aan de basis liggen van deze positieve ontwikkeling van de consumptie van de gezinnen.

Wat de buitenlandse markt betreft, zou het groeitempo van de import in 2019 en 2020 veeleer stabiel blijven, net onder de 3%. Dit heeft vooral te maken met de sterk blijvende investeringsvraag.

Inzake export moeten we wel voorzichtiger zijn. Enerzijds, zoals we hiervoor al hebben vastgesteld, is het zo dat wanneer maatregelen inzake concurrentievermogen en het verloop van de wisselkoers in dezelfde richting gaan, dit leidt tot een groter marktaandeel en een stevige exportgroei. In 2019 zou een zwakkere euro samengaan met de vertraagde impact van de competitiviteitsverbeterende maatregelen wat normaal gezien zou moeten leiden tot een versterking van onze buitenlandse marktaandelen. Anderzijds kunnen de verzwakking van de internationale vraag en alle

De ondernemingen blijven in 2019 van plan om hun investeringsinspanningen te verhogen.

onzekerheden in dit verband echter niet worden genegeerd. Duitsland, een van de belangrijkste partners van België, heeft nl. in 2018 een moeilijke tweede jaarhelft gekend en zal ook in 2019 nog een zwakke groei laten optekenen.

Alles samen genomen zou de export de komende jaren minder sterk groeien, met iets minder dan 3% in 2019 en met slechts 2,5% in 2020.

Rekening houdend met al die elementen verwachten we in 2019 een groei tussen 1% en 1,25%. In 2020 zou een lichte versnelling kunnen optreden, waardoor de groei dan zou uitkomen tussen 1,25% en 1,50%, maar zoals gezegd is deze groeiverwachting omringd met zeer grote onzekerheden.

5. Conclusies en aanbevelingen

Ondanks de escalerende handelsoorlog tussen de VS en China, de aanslepende Brexit-saga en de vertraging van de Duitse (export)groei, blijven onze bedrijven en sectoren de toekomst met enig vertrouwen tegemoet zien. De synthetische conjunctuurindicator van het VBO is in de voorbije maanden ongeveer stabiel gebleven en bevindt zich momenteel zeer dicht bij zijn gemiddelde op lange termijn.

Dat lijkt aan te geven dat een economische groei van iets meer dan 1% er nog inzit dit jaar op voorwaarde dat de hierboven besproken grote internationale risico's ('no deal'-Brexit, handelsoorlog VS-EU, ontsporing Italiaanse begrotingssituatie) kunnen worden vermeden.

De rente blijft immers historisch laag, de euro is relatief goedkoop, de kostencompetitiviteit wordt gevrijwaard door relatief gematigde IPA-loonstijgingen, de olieprijsen zijn relatief laag en het vertrouwen van de consumenten is, mede door de historisch lage werkloosheidsgraad, nog altijd relatief hoog.

Onze enquête bevestigt dat in die mix van een relatief gunstige binnenlandse economische context met een wat moeilijker internationale context, de bedrijven nog altijd relatief ambitieuze investeringsplannen hebben. Vooral de investeringen in (digitale) innovatie blijven hoog op de agenda staan, zelfs in een zwakkere internationale conjunctuur.

Dit heeft er mee te maken dat heel wat sectoren die veeleer op de binnenlandse markt zijn gericht (handel, banken, verzekeringen, vervoer) geconfronteerd worden met intense concurrentie uit binnen- en buitenland met een sterk of volledig gedigitaliseerd aanbod. Om de concurrentie met die nieuwe spelers aan te kunnen, bestaat het meest succesvolle antwoord erin om ook volop mee te gaan in een digitaal verhaal. Die investeringen in nieuwe digitale oplossingen en verkoopskanalen blijven voor de Belgische bedrijven dus sowieso prioritair of de conjunctuur nu meezit of niet.

In die context is het voor de nieuwe regeringen van dit land ook cruciaal om snel de nodige toelatingen en vergunningen te verstrekken voor de uitrol van 5G. Alleen op die manier kunnen we ook als land voortrekker blijven in de digitale economie.

Andere opvallende vaststelling is dat zelfs in een context van vertragende conjunctuur, de werkgelegenheidsvooruitzichten van onze bedrijven en sectoren nauwelijks zijn veranderd. Dit heeft meerdere oorzaken.

In eerste instantie werkt de invloed van de maatregelen tot beheersing van de loonkosten (taxshift, loonmatiging) van de voorbije jaren nog door² en ook het meest recente ontwerp-IPA, dat een reële loonstijging voorziet van 1,1% en door de regering via KB is ingevoerd, schept in de komende jaren nog ruimte voor werkgelegenheidsgroei. Voorwaarde daartoe is wel dat de inflatie (die zich via de automatische loonindexering automatisch vertaalt in loonkostenstijgingen) niet ontspoord tegenover de begin dit jaar door de CRB verwachte evolutie (een indexering van 3,44% over geheel 2019-2020). Voorlopig lijkt dit het geval te zijn en is het

² Volgens de meeste studies is de impact voelbaar tot minstens drie jaar na de maatregelen

De werkgelegenheidsvooruitzichten van onze bedrijven en sectoren zijn nauwelijks veranderd.

inflatieverschil met de buurlanden ook aan het verkleinen.

Een tweede mogelijke reden voor het standhouden van de werkgelegenheids groei is dat de hierboven geciteerde “binnenlandse” sectoren die zich volop in een digitaal transformatieproces bevinden, veel mensen aanwerven om de nieuwe digitale processen te ondersteunen, maar tegelijkertijd nog heel wat mensen (al dan niet tijdelijk) aan boord houden om de nog steeds erg belangrijke klassieke processen en verkoopkanalen te ondersteunen.

Ten derde wordt er in de industrie ook steeds meer maatwerk afgeleverd, wat leidt tot meer arbeidsintensieve processen in verkoop, productie en dienst na verkoop.

Ten slotte valt het ook niet uit te sluiten dat er ook een meer klassiek, laat-cyclisch fenomeen speelt van “labour hoarding” waarbij bedrijven die nog maar net grote inspanningen hebben gedaan om in een krappe arbeidsmarkt de juiste medewerkers te vinden, deze ook niet meteen terug zullen afstoten bij de eerste lichte vertraging van de activiteitsgroei.

Alleszins blijft het groeipotentieel van de Belgische economie momenteel gehinderd worden door de grote moeite die bedrijven in veel regio's en sectoren ondervinden om (geschikt) personeel te vinden. België heeft in Europees perspectief immers nog steeds de hoogste vacaturegraad (3,5%) bij een relatief lage werkgelegenheidsgraad (70%).

Het is in deze context dan ook niet verwonderlijk dat het verder versterken van het concurrentievermogen en een betere werking van de arbeidsmarkt de twee belangrijkste

prioriteiten blijven van het Belgische bedrijfsleven bij de vorming van nieuwe regeringen op het regionale en federale niveau (zie kader).

Andere remmen op dat groeipotentieel zijn uiteraard de almaar intenser wordende verkeerscongestie, een te dure en te weinig zekere energiebevoorrading, opnieuw toegenomen administratieve lasten, en een openbare infrastructuur (transport, energie, ICT, onderwijs) waarin de voorbije decennia te weinig is geïnvesteerd.

Ook op deze vragen verwacht het bedrijfsleven realistische, betaalbare en effectieve antwoorden vanuit de nieuwe regeringsploeg(en).

Onze voorstellen ter zake werden alvast gebundeld in [het verkiezingsmemorandum 2019 van het VBO](#) dat volledig op zijn begrotingshaalbaarheid werd becijferd. We gaan ervan uit dat de regeringsonderhandelaars hieruit de nodige inspiratie zullen putten en binnen een redelijke termijn nieuwe regeringen op de been zullen kunnen brengen met een stevig programma voor welvaarts groei, jobcreatie en sociale en klimaatverbeteringen.

Het is in de huidige conjuncturele toestand met zeer grote internationale onzekerheden, alleszins geen goed idee om te verzanden in zeer lang aanslepende onderhandelingen. Het verleden leert dat we in zo'n omstandigheden achterop raken met cruciale hervormingen en innovaties, en dat de overheidsfinanciën

(en dan vooral de sociale uitgaven) makkelijk ontsporen. Dat kan ons land zich met zijn grote structurele uitdagingen (concurrentievermogen, arbeidsmarkt, energie, mobiliteit, infrastructuur) vandaag niet veroorloven.

Het bedrijfsleven verwacht realistische, betaalbare en effectieve antwoorden vanuit de nieuwe regeringsploeg(en).

De vijf belangrijkste prioriteiten van het bedrijfsleven voor de volgende regering

In het vooruitzicht van de verkiezingen eind mei vroegen we onze sectoren om uit tien mogelijkheden vijf doelstellingen te kiezen waar de volgende regering volgens hen werk van zou moeten maken en om deze te rangschikken.

Op de eerste plaats komt de verdere verbetering van het concurrentievermogen, waaraan de voorbije jaren al werd gewerkt. Want hoewel onze loonkostenhandicap dankzij de maatregelen van de regering-Michel I is gedaald van 17% in 2013 tot 11% in 2018, geven onze sectoren duidelijk aan dat de inspanningen moeten worden voortgezet. Daardoor zou ons marktaandeel in het buitenland kunnen worden vergroot en een even sterke economische groei en werkgelegenheidscreatie worden verzekerd als in de vorige regeerperiode.

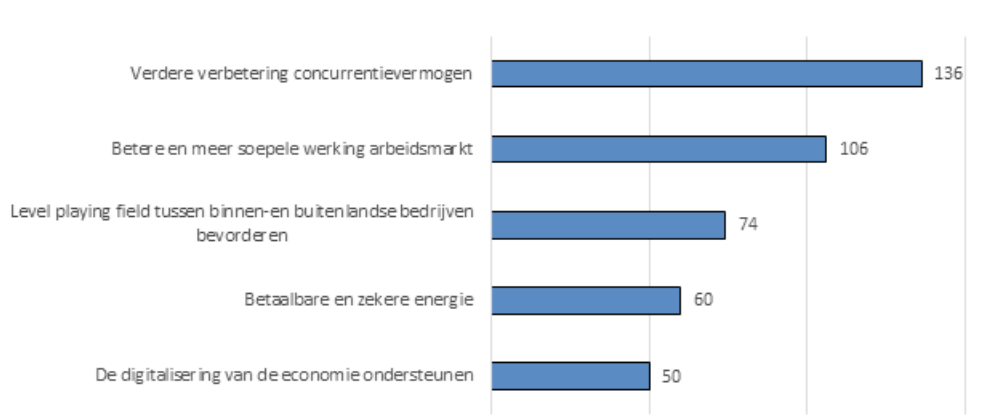
Op de tweede plaats volgt de betere werking van de arbeidsmarkt. De afgelopen jaren was er een dynamische werkgelegenheidscreatie en is de werkloosheid aanzienlijk afgenomen. De werking van de arbeidsmarkt moet echter nog beter, want er zijn nog steeds heel wat vacatures die moeilijk ingevuld raken. Door avond- en weekendwerk te faciliteren en een efficiënter activeringsbeleid te voeren, zouden ondernemingen kunnen tegemoetkomen aan de vraag van de klanten en zou ons groeipotentieel kunnen worden vergroot.

Op de derde plaats zijn onze sectoren vragende partij voor een eerlijkere concurrentie met de buitenlandse concurrenten, aangezien sommige sectoren onder druk staan door de grensoverschrijdende aankopen en de e-commerce. Dankzij een eerlijkere concurrentie zouden we onze exportmarktaandelen kunnen blijven vergroten.

Op de vierde en vijfde plaats ten slotte komen een betaalbare energievoorziening en meer ondersteuning voor de digitalisering van de economie. Wat energie betreft, is onze elektriciteit duurder dan in de buurlanden (+33%). Er moet dan ook een energienorm worden ingevoerd om kostencompetitiviteit van de ondernemingen te verzekeren. Ook de beschikbaarheid van energie moet worden gegarandeerd evenals een echte langetermijnvisie in het kader van de transitie naar een koolstofarme maatschappij.

Op het vlak van digitalisering moet worden gezorgd voor een kader dat innovatie en de adoptie van nieuwe technologieën stimuleert (5G, officiële mailbox, digitaal kanaal beschikbaar voor alle interactie tussen overheid en ondernemingen).

Grafiek 10. Van welke beleidsdoelstellingen vindt u dat een volgende regering prioritair werk moet maken?

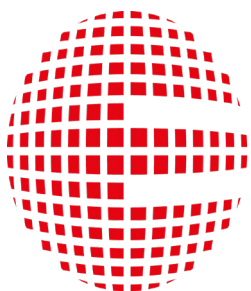
Uit 10 keuzes werd de sectoren gevraagd om 5 prioriteiten te selecteren en te prioriteren.

1e = 10 punten, 2e = 8 punten, 3e = 6 punten, 4e = 4 punten en 5e = 2 punten ; maximaal mogelijk: 190 punten

FEB
**Fédération des
Entreprises de
Belgique**

Porte-parole des entreprises de Belgique, la FEB représente – au travers d’une quarantaine de fédérations sectorielles membres – plus de 50.000 petites, moyennes et grandes entreprises. Ensemble, elles assurent 75% de l’emploi dans le secteur privé, 80% des exportations et 2/3 de la valeur ajoutée créée en Belgique. Seule coupole d’employeurs au niveau interprofessionnel, la FEB représente les entreprises des trois Régions du pays.

Plus d’info sur www.feb.be

